

**Međunarodni skup studenata specijalne edukacije i rehabilitacije
„Specijalna edukacija i rehabilitacija“ /**

**International Conference of Students of Special Education and
Rehabilitation „Special Education and Rehabilitation“**

Beograd /Belgrade, 15/18.04.2011.

Izdavač / Publisher:

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu / Faculty of Special Education
and Rehabilitation, University of Belgrade

Za izdavača / For Publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, Dekan / Dean

Urednici / Editors:

Srećko Potić

Veselin Medenica

Miloš Đorđević

Nikola Petković

Recenzenti / Reviewers:

Prof. dr Goran Nedović, Srbija / Serbia

Prof. dr Mitja Krajičan, Slovenija / Slovenia

Doc. dr Siniša Ristić, BiH / Bosnia and Herzegovina

Doc. dr Fadilj Eminović, Srbija / Serbia

Doc. dr Vojislava Bugarski, Srbija / Serbia

Štampa / Printing:

Dizajn/ Design:

Veselin Medenica & Srećko Potić

Tiraž / Circulation:

ISBN

Organizator / Organizer:

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu / Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

Naučni odbor / Scientific Comitee:

Prof. dr Jasmina Kovačević, Srbija / Serbia, predsednik, Chair

Prof. dr Snežana Nikolić, Srbija / Serbia, član /member

Prof. dr Vesna Vučinić, Srbija / Serbia, član /member

Prof. dr Goran Nedović, Srbija / Serbia, član /member

Prof. dr Nadica Jovanović-Simić, Srbija / Serbia, član /member

Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović, Srbija / Serbia, član /member

Prof. dr Mitja Krajnčan, Slovenija / Slovenia, član /member

Prof. dr Vladimir Trajkovski, Makedonija, Republic of Macedonia, član /member

Prof. dr Špela Golubović, Srbija / Serbia, član /member

Doc. dr Siniša Ristić, BiH / Bosnia and Herzegovina, član /member

Doc. dr Zamir Mrkonjić, BiH / Bosnia and Herzegovina, član /member

Doc. dr Ljubica Pribanić, Hrvatska / Croatia, član /member

Mr Jasmina Maksić, Srbija / Serbia, član /member

Mr Nataša Stanojkovska-Trajkovska, Makedonija, Republic of Macedonia, član /member

Organizacioni odbor / Organizing Comitee:

Nemanja Milisavljević, predsednik, Chair

Milica Filajdić

Boris Radaković

Jelena Dimitrijević

Marija Maljković

Mirjana Đorđević

Jelena Radosavljević

Vesela Milankov

Aleksandar Todorović

Nina Brkić

Sanela Pacić

Lidija Ivanović

Ivana Gromović

Milica Miljić

Maja Radovanović

Miloš Milošev

Slobodan Vasić

Aleksandra Sikirica

Ivana Stoićević

Nikola Raković

Kristina Krstić

SOCIJALNA PARTICIPACIJA DECE SA CEREBRALNOM PARALIZOM U PORODIČNOM I VRŠNJAČKOM OKRUŽENJU

¹Milena Milićević, ¹Srećko Potić & ²Sanja Trgovčević

¹ Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu & VMŠSS „Milutin Milanković“, Beograd, Srbija

² Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija

SAŽETAK

U ovom radu izvršen je revijalni pregled istraživanja koja su u svoj istraživački fokus postavila definisanje prediktora i prikaz karakteristika socijalne participacije dece sa cerebralnom paralizom u porodičnom i vršnjačkom okruženju, sa ciljem sistematizacije saznanja iz ove oblasti. Dobijeni rezultati upućuju na zaključak da je participacija u porodičnom i vršnjačkom okruženju važan faktor biopsihosocijalnog razvoja deteta kao zdrave, nezavisne jedinke i aktivnog člana društva, a da se funkcionalna aktivnost i participacija dece sa cerebralnom paralizom mogu objasniti jedino kombinovanim, odnosno višeslojnim uticajem određenog broja međusobno povezanih faktora.

Ključne reči: socijalna participacija, cerebralna paraliza, okruženje, porodica, vršnjaci.

Uvod

Cerebralnu paralizu možemo posmatrati kao jedan od etioloških faktora poremećaja u motoričkom ponašanju ove populacije sa svim posledicama koje prate, otežavaju ili onemogućavaju motorno, kognitivno, intelektualno, emocionalno i socijalno funkcionisanje ovih osoba, a samim tim i njihovu potpunu socijalnu integraciju kao krajnji cilj bio-psiho-socijalnog razvoja svake jedinke (Milićević & Potić, 2011).

Smatra se da je participacija u svakodnevnim aktivnostima od ključnog značaja za kvalitet života dece sa cerebralnom paralizom i da predstavlja nezamenjiv prediktor adekvatnog razvoja dece. Poseban problem predstavlja činjenica da sa povećanjem starosne dobi istovremeno dolaze i sve veći društveni i sredinski zahtevi koji nameću potrebu za promenama u načinu i obimu participacije svakog pojedinca u svim segmentima života i u svim društvenim aktivnostima kao osnovnog preduslova socijalne integracije.

Istraživanja pokazuju da postoji značajan rizik da deca sa cerebralnom paralizom budu izuzeta iz uobičajenih aktivnosti u okvirima porodice i zajednice (King et al., 2003), a Ilić & Nikolić (2001) smatraju da proces socijalne integracije osoba sa posledicama cerebralne paralize otežavaju ili onemogućavaju teškoće u motornom funkcionisanju. Rapaić (1996) navodi da velika varijabilnost motorne disfunkcije u smislu vrste ispada i intenziteta, kao i česta kombinacija sa intelektualnim, čulno-

perceptivnim i govornim problemima, čine ovu populaciju dece i omladine veoma nepodesnom za planiranje uniformnih sistemskih rešenja, bilo da je reč o edukaciji, rehabilitaciji ili programima socijalne integracije.

Cilj rada

U ovom radu izvršen je revijalni pregled istraživanja koja su u svoj istraživački fokus postavila definisanje prediktora i prikaz karakteristika socijalne participacije dece sa cerebralnom paralizom u porodičnom i vršnjačkom okruženju, sa ciljem sistematizacije saznanja iz ove oblasti.

Metod

Osnovna pretraga je vršena preko pretraživača Google Scholar i tom prilikom korišćene su sledeće ključne reči: children with cerebral palsy, young with cerebral palsy, social participation, participation in daily life, gross motor function, family interaction, peer interaction, play. Takođe, upotrebljavane su i reference iz radova koji su pronađeni i izdvojeni za potrebe ovog istraživanja na osnovu prethodne pretrage. Uvid u dostupnu literaturu izvršen je daljim pregledom elektronskih baza podataka (EBSCO Medline, EBSCO host, ScienceDirect, ProQuest, HINARI, Oxford, Willey), dostupnih preko Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku (KoBSon), a korišćena je i literatura dostupna u štampanoj verziji.

Pregled istraživanja

Socijalna participacija u porodičnom i vršnjačkom okruženju je najčešće bila istraživana i praćena kroz aspekt igre (Tamm & Skär, 2000; Sandberg, Björck-Åkesson & Granlund, 2004) i ostvarivanje vršnjačkih odnosa (Nadeau & Tessier, 2006; Hall & McGregor, 2000; Blum et al., 1991).

Tamm & Skär (2000) su metodom intervjeta i posmatranja 10 ispitanika uzrasta od 6 do 12 godina tokom igre došli do zaključka da su deca sa smetnjama u razvoju najčešće isključena iz igre sa vršnjacima ili da su uključena onda kada je to neophodno da bi igra uspela. Praćena je igra sa vršnjacima, sa odraslima i kada je dete samo. Rezultati su pokazali da se ova deca najčešće igraju sama ili sa odraslima i da se ovakvi oblici igre fiksiraju na najranijem uzrastu tako da i se ni kasnije ne javljaju veća očekivanja ili potreba za promenom. Okolnosti za ostvarivanje društvenih i prijateljskih odnosa su bile ograničene, u nekim slučajevima i negativne.

Ove zaključke je potvrdila fenomenološka studija Sandberg-a & sar. (2004) bazirana na sećanjima petnaestoro tada odraslih ispitanika. Iskustva stečena tokom igre posmatrana su sa aspekta socijalnog uključivanja i socijalnog isključivanja. Socijalno uključivanje se odnosilo na prilagođavanje (kako vršnjaka prema ispitaniku, tako i

ispitanika prema vršnjacima), solidarnost (sa drugom decom) i izazov (emocionalni, fizički). Socijalno isključivanje se odnosilo na samostalno igranje (bilo da je samoinicijativno, usled isključivanja iz igre ili iskorišćavanja) i na prisustvo barijera ili prepreka (posledice ličnih ili sredinskih faktora). Opisana su kako pozitivna, tako i negativna iskustva ovog oblika socijalne participacije. Kao pozitivna iskustva tokom socijalnog uključivanja naveden je osećaj solidarnosti sa drugom decom, osećaj uključenosti nakon što su vršnjaci načinili neke izmene koje su to omogućile i zadovoljstvo zbog učestvovanja u izazovima igre. Kao negativna, navedena su iskustva isključivanja iz igre, kao i iskostva vršnjačkog maltretiranja, svađanja i zadirkivanja.

Nadeau & Tessier (2006) su u svojoj longitudinalnoj studiji ispitivali socijalna iskustva 60 dece sa cerebralnom paralizom prosečnog uzrasta 10 godina i 5 meseci (raspon od 10 godina i 4 meseca do 10 godina i 10 meseci, SD 0.95), klasifikovane kao Nivo I prema skali Gross Motor Function Classification System (GMFCS) i sa dijagnostikovanom hemiplegijom ($n=44$) i diplegijom ($n=16$) i 57 njihovih vršnjaka prosečnog uzrasta 10 godina i 3 meseca (raspon od 10 godina do 10 godina i 6 meseci, SD 1.0), rođenih u terminu, bez i jednog motornog i/ili senzornog oštećenja i koji pohađaju ista odeljenja. Grupe su bile uskladene prema polu, uzrastu, nivou obrazovanja roditelja i porodičnim prihodima. Sociometrijskim intervjuuom su obuhvaćena sva deca koja pohađaju ista odeljenja kao i ispitanici ($n=943$). Socijalno prilagođavanje je praćeno u oblasti socijalnog statusa (prihvatanje ili odbijanje od strane vršnjaka), reciprociteta prijateljstava (praćenje uzajamnosti), ponašanja (socijalna izolovanost i osetljivost, agresivnost i nedozvoljeno ponašanje, društvenost i liderstvo) i viktimizacije (verbalne i/ili fizičke). Rezultati ukazuju da su deca sa cerebralnom paralizom, a naročito devojčice i to bez obzira na oblik cerebralne paralize, više socijalno izolovana, imaju manje ostvarenih recipročnih prijateljstava, slabije ispoljavaju ponašanja iz oblasti društvenosti, odnosno liderstva i više su viktimizirana od strane svojih vršnjaka u odnosu na drugu decu iz svojih odeljenja i razreda. Statistički, nije bilo značajne razlike u indeksima društvenog prilagođavanja između grupe dece sa diplegijom u odnosu na grupu dece sa hemiplegijom što potvrđuje zaključak koji su u svojoj studiji prethodno izneli Yude i sar. (Yude et al., 1998, prema Nadeau & Tessier, 2006) da težina i uočljivost telesnog invaliditeta nisu faktori koji sami po sebi mogu da objasne prisustvo problema socijalnog prilagođavanje ove dece u okvirima okruženja redovnih škola. Podaci koje su dalje naveli Nadeau i Tessier (2006) sugerisu da su devojčice i dečaci sa cerebralnom paralizom drugačije percipirani od strane svojih vršnjaka u inkluzivnim redovnim školama. Statistički značajna razlika koja je utvrđena između indeksa socijalnog prilagođavanja devojčica sa cerebralnom paralizom i njihovih vršnjakinja iz redovne populacije nije zabeležena u poređenju dečaka sa cerebralnom paralizom i njihovih vršnjaka iz redovne populacije. To pokazuje da su devojčice sa cerebralnom paralizom drugačije percipirane od strane svojih vršnjaka u inkluzivnom okruženju redovnih škola i da imaju zabeležen negativan socijalni status, manje uzajamno ostvarenih prijateljstava, pokazuju manje društvenog i liderskog ponašanja i

češće su više socijalno izolovane u odnosu na svoje vršnjake iz opšte populacije. Pozivajući se na prethodna istraživanja ove problematike (Hay et al., 2004; Nangle et al., 2004; Mrug et al., 2004; sve prema Nadeau i Tessier, 2006), autori zaključuju da uzrok treba tražiti u odnosu koji devojčice uzrasta od 9 do 12 godina imaju prema svojim vršnjakinjama koje ne pripadaju njihovoj grupi prijatelja usko formiranoj upravo prema subjektivno percipiranim sličnostima u fizičkom izgledu, socijalnom statusu i ponašanju. Na ovom uzrastu grupe se formiraju najpre prema uzrastu i polu tako da su te devojčice u većem procentu odbijene od strane svojih vršnjakinja zbog ličnih i socijalnih razlika. Sa druge strane, grupe koje na tom uzrastu formiraju dečaci, manje su homogene prema navedenim karakteristikama tako da lične i socijalne karakteristike nisu jedini kriterijum uključivanja pojedinca u vršnjačku grupu. Deca ovog uzrasta su skljona da stabilnost svojih društvenih mreža štite odbacivanjem, ispoljavanjem pristrasnosti i ravnodušnosti, kao i stereotipnim percepcijama usmerenim prema svim drugaćitim karakteristikama i ponašanjima što dalje dodatno proširuje jaz i povećava izolaciju njihovih vršnjaka sa cerebralnom paralizom.

Hall & McGregor (2000) su pratili razvoj trojice dečaka sa smetnjama u razvoju od predškolskog uzrasta do uzrasta od 13 godina u sveobuhvatnom longitudinalnom istraživanju njihovih vršnjačkih odnosa u inkluzivnom okruženju. Tokom tog perioda deca su ostvarila višestruke interakcije sa svojim vršnjacima iako nisu ostvarila dominantnu ulogu u datom okruženju. Zabeležena je veća tendencija ka samostalnom igranju, druženju u manjim grupama ili prvenstveno sa devojčicama. U poređenju sa svojim vršnjacima, ova deca su ostvarila daleko više interakcija sa odraslim osobama. Procenat vremena zabeleženog u kontaktu sa odraslima se kretao od 30 do 45%, dok je kod vršnjaka iz njihovog okruženja zabeležen procenat iznosio $\leq 5\%$.

Ispitujući raznovrsnost socijalnog uključivanja dece sa cerebralnom paralizom, Imms i sar. (2008), kako bi podržali proces aktivnog uključivanja ove populacije u sve aspekte društvenog života, objavljaju rezultate istraživanja urađenog sa ciljem da se ispita participacija dece sa cerebralnom paralizom u vanškolskim aktivnostima, u poređenju sa velikim reprezentativnim uzorkom dece iz opšte populacije. Uzorak je činilo 114 dece sa cerebralnom paralizom (65 dečaka i 49 devojčica) starosti od 10 godina i 9 meseci do 12 godina i 9 meseci (prosečne starosti 11 godina i 9 meseci, SD 6 meseci). Rezultati pokazuju da je zabeležena participacija manjeg intenziteta dece sa cerebralnom paralizom u poređenju sa postignućima njihovih vršnjaka iz opšte populacije. Više dece sa cerebralnom paralizom je učestvovalo u organizovanim sportskim aktivnostima u odnosu na vršnjake iz opšte populacije ($p<0.001$), iako sa nižom frekventnošću ($p<0.001$). Takođe, više dece sa cerebralnom paralizom je učestvovalo u najmanje jednoj kulturnoj aktivnosti u odnosu na vršnjake iz opšte populacije ($p\leq 0.001$, $df=1$) bez statistički značajne razlike u frekventnosti. Zabeležena je tendencija samostalnog uključivanja u aktivnosti ili zajedno sa članom porodice ili rođakom, istovremeno, a te aktivnosti su se najčešće odigravale u kući ispitanika ili u kući nekog od rođaka pre nego u zajednici. Uzimajući u obzir podatke o tome sa kim i

gde deca sa cerebralnom paralizom najčešće ostvaruju socijalnu participaciju, autori zaključuju da je najveći teret obezbeđivanja podrške upravo na članovima porodice.

Prateći adolescente i mlade osobe sa cerebralnom paralizom, ukupno 60 ispitanika uzrasta od 12 do 22 godine, Blum & sar. (1991) takođe uočavaju ograničenost ostvarivanja kontakta sa vršnjacima i mlađima od sebe, naročito van školskog okruženja. Sa roditeljima je živelo 90% ispitanika, u grupnom smeštaju 7%, a 3% je živelo samostalno. Odnosi u porodici su ocenjeni kao dobri (skoro 90% ispitanika), ipak 33% ispitanika je izjavilo da ih roditelji tretiraju kao mlađe i da se prema tome odnose sa negodovanjem, odnosno da ih to vređa. Prezaštićenost od strane roditelja se manifestovala kroz preterano pomaganje, savetovanje da se izbegavaju izvesne aktivnosti, kroz stalnu pažnju i podsećanje na ličnu negu. Posledice ovakvog ponašanja roditelja na samopoštovanje i samopouzdanje dece sa cerebralnom paralizom u odnosu na njihove vršnjake iz opšte populacije uočljive su u statistički značajnim nalazima da ova, prezaštićena, deca sebe doživljavaju kao manje srećnu ($p<0.01$), sa manje samopouzdanja ($p<0.05$), kao manje popularnu u društvu ($p<0.01$), sa nižim nivoom samosvesti ($p<0.001$) i višim nivoom anksioznosti ($p<0.02$). Većina ispitanika (83.3%) je prijavila da ima izvesne kućne obaveze, međutim, ta odgovornost se svodi na brigu o ličnoj higijeni (11.7%), manje kućne poslove kao što je nameštanje kreveta (31.7%) dok je 36.7% ispitanika izjavilo da podjednako učestvuje u kućnim poslovima kao i ostali članovi porodice. Takođe, većina ispitanika (81.7%) je naglasila značajnu ulogu prijateljstva i prisustvo najmanje 2, a najviše 10 bliskih prijatelja. Kao najbolje, 36.2% ispitanika je navelo prijatelje iz većinske, opšte populacije. Najbolji prijatelji su ujedno bili i vršnjaci 44.7% ispitanika, odnosno 1 do 5 godina mlađi od 25.5% ispitanika. Načini ostvarivanja kontakta uključuju pre svega upotrebu telefona, zatim kućne posete, druženje u školskom okruženju, na školskim izletima i u prevozu. Dominantne zajedničke aktivnosti su pasivno zabavne (gledanje televizije), zatim aktivno zabavne (igranje šaha), dok se najmanje navode aktivne pokretne aktivnosti, kao što su sportske aktivnosti ili učešće u organizovanim klupskim aktivnostima. 25% ispitanika koji su odnos svojih roditelja prema sebi opisali kao prezaštićujući ocenjuju krajnji ishod svojih intrapersonalnih odnosa kao nepovoljan. Autori zbog toga pojašnjavaju ulogu pojedinih faktora u postizanju pune socijalne zrelosti u periodu intezivnog sazrevanja tokom puberteta i adolescencije. Kao osnovni faktor ističu odnos roditelja i količinu odgovornosti koju prepuštaju svojoj deci, kao i odgovornost koju deca sa cerebralnom paralizom imaju u svakodnevnom porodičnom životu. Roditeljska očekivanja su manja u odnosu na to kako deca procenjuju sopstvene sposobnosti. Očekivano je da roditelji prepuštaju sve veću odgovornost deci u skladu sa njihovim razvojnim kapacitetima i da obaveze, tokom perioda odrastanja, budu postepeno sve veće. Samopouzdanje, koje se na taj način stekne, dobra je osnova dalje socijalne participacije i sveukupne integracije pojedinca. Iako je objavljeno pre dve decenije, ovo istraživanje i dalje nalazi svoj značaj u ukazivanju na pravac kojim treba ići u daljem istraživanju ove oblasti s obzirom da sposobnosti dece da učestvuju aktivno u vršnjačkom i porodičnom životu nisu dovoljan

dokaz njihovog učešća u složenoj dinamici svakodnevnog okruženja, a istovremeno je to pravac kojim treba ići i u unapređivanju njihovih vršnjačkih iskustava i ostvarivanju pune socijalne uključenosti populacije dece sa cerebralnom paralizom.

Umesto zaključka

Sve navedeno ukazuje na činjenicu da je participacija u porodičnom i vršnjačkom okruženju važan faktor biopsihosocijalnog razvoja deteta kao zdrave, nezavisne jedinke i aktivnog člana društva, a da se funkcionalna aktivnost i participacija dece sa cerebralnom paralizom mogu objasniti jedino kombinovanim, odnosno višeslojnim uticajem određenog broja međusobno povezanih faktora.

Nivo motornog funkcionisanja i prisustvo višestruke ometenosti predstavljaju važne prediktore socijalne participacije dece sa cerebralnom paralizom, ali njihovo konstatovanje ne sme biti jedini oslonac za planiranje i izradu planova podrške ovoj deci u procesu njihove socijalne integracije. Faktori koji utiču na participaciju su mnogostruki i složeni tako da se i pristupi unapređivanju i podsticanju socijalnog uključivanja moraju individualno prilagodjavati. Više uključivanja ne mora biti nužno i bolje, a zadovoljstvo nivoom i obimom participacije treba da bude od većeg značaja.

Ključni koraci u stručnom intervenisanju podrazumevaju razvijanje strategija kojima će se omogućiti deci sa cerebralnom paralizom da u punoj meri iskoriste mogućnosti koje svakodnevne aktivnosti u porodičnom i vršnjačkom okruženju pružaju u pogledu aktivnog socijalnog uključivanja, ali i postavljanje strategija pružanja podrške porodicama u pristupu željenim aktivnostima ili u odabiru alternativa, uz neophodno podsticanje recipročnih interakcija između dece sa cerebralnom paralizom i njihovih vršnjaka iz redovne populacije sa ciljem punog ostvarivanja socijalne participacije.

Literatura

- Blum R., Resnick M.D., Nelson R. & St Germaine A. (1991): Family and Peer Issues Among Adolescents With Spina Bifida and Cerebral Palsy. *Pediatrics*, 88(2), 280.
- Hall L.J., & McGregor J.A. (2000): A Follow-Up Study of the Peer Relationships of Children with Disabilities in an Inclusive School. *Journal of Special Education*, 34(3), 114.
- Ilić D. & Nikolić S. (2001): Motorne sposobnosti učenika sa telesnom invalidnošću. Beogradska defektološka škola, 2-3, str. 71-80.
- Imms, C., Reilly, S., Carlin J. & Dodd, K. (2008): Diversity of participation in children with cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50, pp. 363–369.
- King G.A., Law M., King S., Rosenbaum P., Kertoy M.K. & Young N.L. (2003): A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 23, pp. 63–90.
- Milićević M. & Potić S. (2011): Činioci socijalne participacije dece sa cerebralnom paralizom. U štampi.
- Nadeau L. & Tessier R. (2006): Social adjustment of children with cerebral palsy in mainstream classes: Peer perception. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 48, pp. 331 – 336.
- Rapaić D. (1996): Cerebralna paraliza – praksičke i kognitivne funkcije. Defektološki fakultet, Beograd.

Sandberg A., Björck-Åkesson E. & Granlund M. (2004): Play in retrospection: Play experiences from childhood in adults with visual disability, motor disability and Asperger syndrome. Scandinavian Journal of Disability Research, 6(2), pp. 111 – 130.

Tamm M. & Skär L. (2000): How I Play: Roles and Relations in the Play Situations of Children with Restricted Mobility. Scandinavian Journal of Occupational Therapy, 7(4), pp. 174-182.

SOCIAL PARTICIPATION OF CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY IN FAMILY AND PEER ENVIRONMENT

¹Milena Milicevic, ¹Srecko Potic & ²Sanja Trgovcevic

¹ Faculty of Special Education and rehabilitation, University of Belgrade & Medical College of Professional Studies “Milutin Milankovic”, Belgrade, Serbia

² Faculty of Political Science, University of Belgrade, Serbia

SUMMARY

In this paper we have conducted a review of studies which, as their focus of research, had the defining of predictors and representing the characteristics of social participation of children with cerebral palsy in family and peer environment, in order to systematize knowledge in this field. The results suggest that the social participation in family and peer environment is an important factor of biopsychosocial development of each child as a healthy, independent individual and an active member of society, and that the functional activity and participation of children with cerebral palsy could be explained only by combined or complex impact of numerous correlated factors.

Key words: social participation, cerebral palsy, environment, family, peers.